

EGY ESZTENDŐ AZ ERDÉLYI MAGYAR ISKOLA ÉLETÉBŐL.*

1. A *baccalaureátusi vizsgálat.*

A magyar középiskola múlt éve a hírhedt 1923. évi 100088. sz. rendelet jegyében indult s a még hírhedtebb ú. n. *baccalaureátusi törvény* jegyében záródott. Az új imperium alatt ez volt a *legnehezebb és legküzdelmesebb év*, amely minden erkölcsi világrendi törvény kigúnyolásával a legvészesebb és legkatasztrófálisabb eredménnyel végződött.

Az évet általában csökkent tanulói létszámmal kezdtük. A csökkenés mértékét azonban statisztikai adatok hiányában nem tudjuk megállapítani.

A tanítás terve, amelyet mindenütt alkalmaznunk kellett, az állami programa analitica nagyon kevés és a felekezeti megállami tanítástan eltéréseit áthidaló lényegtelen eltérésekkel. Ilyen eltérések: a magyar nyelv és irodalom ugyanannyi órásszámmal szerepel, mint a román. A vallástant minden osztályban heti 2 órában tanítjuk, holott az állami tanterv csak 1 órát ír elő, a VII—VIII. osztályban pedig hiányzik. Beállítottuk minden osztályban heti 1 órán a nevelési órát.

A rendtartás szintén az állami volt. Az év három harmadra oszlott: az első dec. 1-ig, a második március 1-ig, a harmadik az év végéig tartott. Évharmadok végén 10—1 számokkal osztályoztunk. Minden tantárgyból — a vallás, alkolmánytan és egészségtan kivételével — évharmadonként egy extemporálét, egy évharmadi dolgozatot irattunk s a román és magyar nyelvből ezeken kívül egy szintetikust is. Az iskolai évet az eddigi rendtől eltérően szept. 22-én kezdtük az új törvény értelmében s a nyolcadik osztállyal május végén, az V—VII. osztállyal jun. 5-én, az I—IV. osztállyal jun. 14-én végeztünk. Az alsó osztályok vizsga nélkül, a felsők vizsgával zárták az évet.

* Az 1919—1924 iskolai évek történelét l. a szerzőtől „Az erdélyi magyar közoktatásügy küzdelmes hat éve” c. cikkében (Pásztortűz Almanach. Kolozsvár, 1925. 151—170 l.).

Ámí a *tanulmányok menetét* illeti, a múlt évben felemlegetett nehézségek változatlanul fennállanak, sőt némely tekintetben súlyosbodtak. A sok nyelv tanulása (már az első osztályban magyar, román, francia, melyekhez a másodikban a német, a harmadikban a latin, az ötödikben fakultative a görög és angol járul), az egyes tantárgyaknál a heti órák csekély száma, külföldön nyomtatott tankönyvek kitiltása akkor, mikor még nincsenek minden tantárgyból és minden osztályban megfelelő, itt megjelent könyvek, ennek következtében itt-amott jegyzetek iratása és az azokból való tanulás az előmenetelt lassítja és a szükséges elmélyedést lehetetlenné teszi. A régi és az új tanterv közötti eltérések az ismeretekben olyan hézagokat idéznek elő, melyek elkerülhetetlenül hátráltatják a tanulót és tanárt egyaránt s okozzák, hogy az ismeretek sekélyesebbek és felületesebbek. Az iskolai év kezdetére és befejezésére vonatkozó rendelkezések mindegyre változnak s lényeges baj az, hogy az elején is, a végén is megrövidítik a tanításra szánt időt. A román nyelvnek és irodalomnak minden osztályban, Románia történelmének, földrajzának és alkotmánytanának a IV. és VIII. osztályokban románul való előadása tanárnak és tanulóknak egész figyelmét, minden igyekezetét e tárgyra irányítja s minden szellemi energia az ezekkel szemben támasztott követelményeknek kielégítésére használandó fel. És ezt nem lehet csodálni s nem lehet rossz néven venni sem a tanártól, sem a tanulótól, hiszen amazoknál a látogató inspektorok dorgálásai és szemrehányásai, ezeknél a könyörtelen bukás Damokles kardjaként szüntelen a fejük fölött függ. De másfelől meg kell állapítanunk azt a nemzeti nevelés érdekeire egyenesen veszedelmes tény, hogy az iskolai nevelés súlypontja veszedelmesen eltolódott s a magyar tanuló irodalmának s faja történelmének alapos megismerésében nem kapja meg azt a szilárd alapot, mely nemzeti kultúrájának szolgálatára nélkülözhetetlenül szükséges.

Angelescu közoktatásügyi miniszter érezvén, hogy a 100088—1923. sz. rendelet, mely az iskolafenntartó egyházak egész iskolai autonómiáját elveszi, a kisebbségi iskolákat a nemzeti nevelés munkájára lehetetlenné teszi, lényeges kisebbségi jogokat koboz el rendeleti úton, még egy másik, nem kevésbé merész lépésre határozta el magát. A felső és középtanítási alaptörvény 18. cikkelyének módosítására egyetlen

cikkelyből álló novelláris javaslatot nyújtott be, amely az *ötödik osztályba való felvételi* és az *utolsó osztály végén teendő baccalaureatusi vizsgálatot* szervezi és szabályozza. A javaslat az érdekelt kisebbségi körökben kínos meglepetést keltett, mert a közoktatásügyi miniszter az egyházak képviselőivel tárgyalásokat folytatott, melyeknek rendjén megígérte, hogy a javaslatot benyújtás előtt tanulmányozás és észrevételeik megtétele végett közölni fogja. Ez a közlés elmaradt és hiábavaló volt az összes kisebbségi egyháznak a tiltakozása, a javaslatból máról holnapra rövid ideig tartó tárgyalás után március elején törvény lett.

Ez a törvény megváltoztatja a *negyedik osztály elvégzése után teendő régi abszolváló vizsgálatot*, melyet eltöröl, és az *ötödik osztályba való felvétel előtt az iskolai év elején felvételi vizsgálatot* szervez, melyet minisztertől kiküldött delegatus elnöklete mellett az intézet öt tanárából alkotott bizottság vesz be. E vizsgálat célja az alsó tagozat végzettjei közül kiválasztani a legjobban előkészülteket a *rendelkezésre álló helyek határai között*. Két részből áll: *írásbeli* románból és mennyiség-tanból; *szóbeli* románból, Románia történelméből, földrajzából és latinból.

A negyedik osztály befejezése után tartandó felvételi vizsgálat ellen nem lehet elvi kifogásunk. Elvileg helyeseljük a kirostálásnak egy olyan tárgyilagos és becsületes módját, amely minden mellékes tekintet nélkül csupán a rátermettséget és előképzettséget bírálja és értékeli.

De két megjegyzésünk van a törvény rendelkezésére. Egyik az, hogy helytelen dolog a vizsgálaton a követelmények mértékét az ötödik osztályban rendelkezésre álló helyek számához alkalmazni. Ha nincs elég hely, akkor iskolákat kell építeni, hogy az arra alkalmas ifjúság hely hiánya miatt ne legyen kizárva a magasabb miveltség megszerzésének lehetőségéből és útjáról.

Másik az, hogy emberi és pedagógiai szempontból helytelen ezt a vizsgát a következő év elejére tenni s a tanulókat azzal, hogy a felvételi vizsgálat fenyegető réme előttük áll, megfosztani a nyári üdülés és erőgyűjtés szórakozásaitól. Aztán a tapasztalat azt mutatja, hogy az év eleji vizsgák — hogy nagyon kíméletesen fejezzük ki magunkat — sohasem produkálnak jobb eredményeket, mint az évvégiek, sőt az ellenkezőt nagyobb joggal állíthatnók.

Ezek a felvételi vizsgálatok miniszteri kiküldöttek elnöklete mellett szeptember második felében megtartattak. Az eredmények nem verték fel az ujságok és a közvélemény érdeklődését, nem okoztak lehangoltságot és megdöbbenést s ezért azt kell hinnünk, hogy általában nem voltak túlságosan szigorúak s az elbukottak százaléka nem nagy. Amennyire tájékozva vagyok e kérdésről, a dolog valóban így is áll. S ez annál inkább, mert a negyedik osztályt végzett tanulók jó nagy része, azért-e, mert amúgy is más pályát választott volna, vagy azért, mert a júniusi baccalaureátusi vizsgák felháborító eredménye végképpen elvette kedvüket a vizsgától, egyszerűen nem jelentkezett a vizsgákra. Ma a magyar iskolákban a helyzet nagyjában és általában az, hogy a felső tagozat osztályai néptelenek. Az alsó tagozat végzettjei kereskedelmi és ipari iskolákban, vagy a kereskedelmi és ipari pályán helyezkednek el, vagy pedig otthon a gazdaságban segítenek szülőiknek.

Másképp, sokkal szomorubbán áll a dolog a baccalaureátusi vizsga körül. A törvény szerint azok, akik egyetemre óhajtanak beiratkozni, baccalaureátusi vizsgálatot tesznek. A vizsgálóbizottság 7 tagból áll, kik közül hatot az állami liceumok felső osztályainak rendes tanárai közül neveznek ki úgy, hogy mindegyik vizsgálati tárgy képviselve legyen. A hetedik tag, aki a bizottság elnöke, egyetemi tanár. Az olyan bizottságokat, hol kisebbségi tanulók is vizsgáznak, „csakis szükség esetén *ki lehet egészíteni az áll. liceumok tantestületéből még legfeljebb két választott taggal, kik a két speciális tárgyból az illető nyelven vizsgáztatnak. E tanárok csak annyiban vesznek részt e munkából, hogy az ő tárgyukból vizsgáztatnak és e tárgyakra nézve megállapítják a tanulók osztályzatát.*” A vizsgát tanterületi székhellyel bíró városokban tartják meg, melyekbe a tanulókat a centrum körletébe tartozó városokból összegyűjtik. A vizsga két részből áll: írásbeliből és szóbeliből. Írásbeli: románból és franciából. Szótárt nem használhatnak és a magyar tanulónak román szöveget kell franciára fordítani szótár nélkül. A harmadik feladat a szekciók szerint különböző. A klasszikus és modern tagozaton fordítás latinról románra, illetőleg magyarra, a reális tagozaton mennyiségtan. Akik két dolgozatra 4-est kaptak, azok szóbelire nem mehetnek.

A szóbeli tárgyai: román nyelv és irodalom, Románia történelme, földrajza és alkotmánytana, francia nyelv. Ezeken kívül

a klasszikus tagozaton latin és görög, a reálison mennyiségtan, természettan, vegytan, a modern szakon : természettan, vegytan és természettudomány. E speciális tárgyak közül az egyiket helyettesíteni lehet bármely más tárggyal. A miniszterium ápr. 1-ig közli az iskolákkal, hogy melyik tárgy lesz mindenik tagozaton a speciális vizsga tárgya. A nemzeti tárgyakból a kérdések és feleletek román nyelven adandók, a francia nyelvből francia és román nyelven ; a többi tárgyakból a kisebbségi tanulók, ha kéri, román nyelven vizsgáznak, különben az iskola tanítási nyelvén. A kikérdezés a tantervbe foglalt tárgykörben mozog s nem az aprólékos ismeretek sokaságát, hanem azt kell meghatározni, hogy mennyiben hatoltak be ezek értelmébe, továbbá a kifejezés szabadságát, tökéletességét s azt a hatást, melyet az ismeretek a tanulók gondolkodásmódjának kialakítására gyakoroltak. A szóbeli alapján visszautasítottak azok, akik egy tárgyból 4-esnél kisebb jegyet kaptak, vagy kettőnél több tárgyból 4-est.

Az írásbeli és szóbeli alapján átmentek azok, akiknek általános osztályzatuk (media generala) legalább 6 ; visszautasítottak azok, kik ugyanegy tárgyból írásbelin is, szóbelin is 4-est kaptak.

Semmiféle más érettségi vizsga, matura vagy liceumi abszolváló vizsga semmi formában, semmi cím alatt és senki által nem szervezhető a román állam területén.

Ez a novelláris kis törvénymódosítás az összes iskolaügyi kérdéseknek egész komplexumát érinti s olyan kérdések rendezésének vág elébe, melyektől a magyarságnak nemzeti léte s egész kultúrája függ s az egyházaknak olyan autonómikus jogállományát semmisíti meg, melyet a történelem folyamán szenvedésekkel és véráldozatokkal szereztek meg, melyeket a nemzetközi jog védelme alatt álló békekötéses szerződések biztosítottak. Megszünteti az egyházaknak azt a jogát, amelyet nemcsak az 1791. évi 26. törvénycikk, hanem a békeszerződés is biztosít, hogy „normam, rationem et ordinem docendi“, a tanítás tervét, célját és rendjét — természetesen az állam legfőbb felügyeleti jogának biztosítása és elismerése mellett — maguk az iskola-fenntartó egyházak állapíthassák meg. Elveszi a felekezeti iskoláknak azt a jogát, hogy saját maguk vizsgáztassanak s érvényes végső bizonyítványt bocsáthassanak ki, melyet mióta az organisationsentwurf az érettségi vizsgálatot szervezte, soha sem-

miféle kormány kétségbe nem vont és érinteni nem merészelt. Nagyon közelről érinti az alkotmánytörvénynek azt a rendelkezését, mely a tanítás és tanulás szabadságát biztosítja, mert új osztályok az ötödik osztályba lépő tanulók befogadására csak a miniszter engedélyével létesíthetők.

E közjogi sérelmeken kívül még hangosabban beszélnek a törvény ellen a nevelési és didaktikai szempontok. A baccalaureátusi vizsgálat csak úgy szervezhető helyesen, hogy ha az iskola belső élete és munkája megelőzőleg már szervezve van. Ez a vizsga teszi fel a középiskola egész életére és működésére a koronát. Ezt előre megszervezni, míg a középiskola feladata és célja helyesen kitűzve és szabatosan körülírva nincs, egy képtelen hysteron proteron, betetőzése, befedése egy épületnek, melynek falai még nincsenek megépítve. Aztán a törvény a vizsgálat tárgyait türelmetlen nemzeti elfogultságból egyoldalúan állapítja meg. A kisebbségek nyelvének és kultúrájának ép úgy a vizsgálat tárgyai között kellene lenni, mint az állam nyelvének, amiként volt a régi magyar érettségi törvény szerint. A tanulónak tetszésére kellene bízni egy modern nyugati nyelv (német, angol, francia) választását s nem volna szabad egyoldalúan a franciát erőszakolni. Hiszen az egyetemi tanulmányok eredményes folytathatása céljából a német nyelv ismerete, hogy sokat ne mondjunk, van olyan jelentőségű, ha nem sokkal fontosabb és nagyobb, mint a francia. És ha a cél már nem az ismeretek tömegének a kutatása, hanem annak a puhatolása, hogy mennyire uralkodik a tanuló az elsajátított ismereteken, mennyire hatottak ezek gondolkodása kialakulására, akkor elő kellene írni a filozófiai propedeutikát is, amely a tanulót ismeretei tudatosítására és rendszeresítésére elsősorban van hivatva vezetni.

És a vizsgálat nyelve a román nyelv! Mit mondjunk erre az intézkedésre? A régi magyar törvény a magyar nyelvet csupán a magyar irodalomból követelte. A vizsgálat igazi célja, a tanuló szellemi fejlettsége és érettsége, hogy puhatolható ki egy olyan nyelven, amelyen gondolatait a legjobb esetben is csak esetlenül és formátlanul tudja kifejezni? És ki nem látja azt a roppant egyenlőtlen helyzetet, melybe ezáltal a kisebbségi anyanyelvű tanulók a román anyanyelvűekkel szemben kerülnek?

És az idegen tagokból álló vizsgáló bizottság? A tapasztalt tanár tudja, hogy a tanuló a saját tanárai kérdésére tud jól

felelni s mindjárt deprimált, szorongatott lelkiállapotba jut, mi-helyt idegen arcok, kiküldöttek, inspektorok előtt kell felelnie. Mindnyájan ismerjük a „drukkolás“ lelki állapotát.

Gyakorlati szempontból rendkívül sok anyagi kárral és erkölcsi veszéllyel jár az, hogy a tanulókat összegyűjtjük iskolai kerületek, inspektoratusok székhelyeire s egy-két hétig teljes felügyelet és ellenőrzés nélkül a nagyobb városok több erkölcsi veszélyt rejtő életének dobjuk oda a 17—19 éves fiatal embe-
reket. Nem volna-e sokkal észszerűbb, hogy a vizsgáló bizott-
ságok menjenek az illető iskola székhelyére? A költség ebben az esetben sem lenne több az államra. Ellenben a tanulók ezreinek szülői nem volnának kitéve olyan zsehvágásnak, amilyen ez a baccalaureátusi vizsga mai formájában. Olyan jelentékeny költséggel jár, ami a további szellemi előhaladás útját akadályozhatja s épen a demokratizmus annyiszor han-
goztatott elvének megcsúfolásával a szegényebb népréteget sújtja a legérzékenyebben.

Csak épen érintettük azokat a szempontokat, melyekből a kisebbségek e törvényt tekintették s melyek miatt az egyhá-
zak a felekezeti iskolák elsovadásától félnek és rettegnek.

A javaslatból mindezek ellenére nemsokára a benyújtás után törvény lett. Minthogy azonban a törvény csak az ál-
talanos körvonalakat tartalmazza és számos részletkérdésre nem ad felvilágosítást, vártuk sokáig a végrehajtási, vagy a vizsgálati utasítást. De az utasítás sokáig nem jött, úgy hogy a közvélemény már ismételten hangot adott annak a meggyőző-
désének, jobban mondva annak a várakozásának, hogy ez a törvény csak majd a jövő iskolai évben lép életbe.

Nem úgy történt. A vizsgálatok ideje előtt egy hónappal megjött a szabályzat, amely kétségtelenné tette, hogy a bacca-
laureátusi vizsgákat már most életbe léptetik. A felekezeti inté-
zelek vezetőségei számba vették a dolgokat s úgy találták, hogy egész tanulmányi körök vannak olyanok, melyeket a tör-
vény a vizsgálat tárgyaivá tesz s melyeket tanulóink a kétféle tanterv átmeneti hézagai és zökkenői miatt nem tanultak. Ez az évfolyam pl. nem tanulta még Románia földrajzát és a vegy-
tant. Az utolsó hetekben beillesztették tehát többletként ezt a két tantárgyat a tantervbe. De hát mit lehet egy néhány órán át olyan nagy fontosságú és nagy terjedelmű tantárgyból tanítani és tanulni, mint a vegytan? Aztán a franciát a magyar tanulók

csak 2 éve tanulják, az erdélyi román állami iskolák tanulói pedig már 6 éve. Az egyházi főhatóságok e nehézségeket felfejtve kérték a minisztert, halassza el a törvény életbeléptetését, vagy ha ez nem lehetne, adjon a kisebbségi tanulóknak megfelelő könnyítéseket. A tagadó válasz azt a megnyugtató kijelentést tette, hogy a vizsgáló bizottságnak megfelelő utasításokat fog adni.

Ilyen előzmények után kezdődtek meg és folytak le a baccalaureátusi vizsgák. Mindjárt az írásbeli vizsgálatok eredményének publikálása után a közvélemény megdöbben, még pedig nemcsak a magyar, szász és zsidó, hanem a román közvélemény is. És e kínos megdöbbenés még fokozódott, mikor a szóbeli vizsgák eredménye is kihirdetett. Magyar, német és román lapok és folyóiratok július hónapban majdnem állandóan tárgyalták, napirenden tartották a baccalaureátusi vizsgák kérdését s minden szempontból megvilágították azt a katasztrófális eredményt, mely a romániai középiskola problémáját a maga komoly sebeivel a világ elé tárta. Csak most tűnt ki igazán, hogy az iskola nemcsak a kisebbségek, hanem a komoly és elfogulatlan román közvélemény lelkét is égeti.

Ez eredmények megvilágítására teljesen megbízható statisztikai adatokra volna szükségünk. Sajnos, ilyenekkel nem igen rendelkezünk, legalább is az egész országra kiterjedő adatokkal. De van egynehány szórványos adatunk, amelyek néhány következtetés levonására elegendő alapot szolgáltatnak.

A *Revista generală a învățământului* szept. számában olvassuk, hogy az első baccalaureátusi vizsgálatra jelentkezett 3877 tanuló, sikerrel vizsgázott 1887=48'5%.

Tartományok szerint:

Régi királyságban jelentkezett	1650,	sikerrel vizsgázott	955=57'8%
Erdélyben	" 1558,	" "	671=43'1 "
Beszarábiában	" 429,	" "	145=33'8 "
Bukovinában	" 359,	" "	122=34'2 "

Ez adatokból látjuk, hogy a régi királyságban elért eredmény a csatolt tartományok tanulóinak eredményét messze felülmúlja. A közlöny szerkesztősége szerint az eredmény távolról sem kielégítő.

Megbízható adatoknak látszanak a brassói vizsgálati bizottság elnökének, *G. Popa Liseanu*-nak jelentésében foglaltak, melyek szintén a fennebbi közlönyben olvashatók. E jelentés

különösen tanulságos, mert mindenféle kategóriájú iskola képviselve volt: román tannyelvű állami és felekezeti, szász (ág. ev.) és magyar (ref. és róm. kath.); voltak magánúton készült tanulók és mind a három szekció (klasszikus, reál és modern).

A bizottság előtt jelentkezett 131 tanuló, sikerrel vizsgázott 62 = 47'32°/. Iskolák szerint :

Brassói J. Meşota reál lic.-ból	jelentkezett 13,	bukott 5=38'46 ^o /.
Brassói A. Şaguna felek. „	„ 18, „	9=50'00 „
Brassói Honterus ág. ev. (német ny.)	„ 26, „	16=61'54 „
Brassói r. kath. lic. (magyar ny.)	„ 16, „	9=56'25 „
S.-sz.-györgyi ref. lic. (magyar ny.)	„ 25, „	16=64'00 „
Kézdivásárhelyi r. k. „	„ 14, „	7=50'00 „
Brassói román áll. leány lic.	„ 13, „	4=30'77 „
Magánúton készültek (fiú—leány)	„ 6, „	3=50'00 „

A fennebbi adatok összefoglalva nemzetiség szerint: román 48, bukott 21 = 43'75 százalék, kisebbségi 83, bukott 48 = 57'83 százalék. Ez adatok maguktól beszélnek.

A kisebbségi iskolák, a Honterus szász gimnáziumot is idevéve, bukási százaléka 50--64°/-ig, a román államiaké 30—38°/-ig megy, a román nyelvű *felekezetié* 50°/. A nemzetiség szerinti bukási százalék is ékesen beszél.

Az aradi vizsgálóbizottság elnöke, G. A. Dima kolozsvári egyetemi tanár, *Primul examen de bacalaureat din Arad* címen egy kis füzetet adott ki, melyre még visszatérünk. Ebből vesszük a következő, szintén megbízható adatokat:

Vizsgálatra jelentkezett 104 tanuló, sikerrel vizsgázott 27 = 25'96 százalék.

Intézetek szerint így oszlanak meg :

Aradi leány liceum	jelentkezett 13,	sikerrel vizsgázott 7 = 51 ^o /. (53'85 ^o /.)
„ M. Nicoară fiu lic.	„ 20, „	9 = 43 „ (45 „)
„ r. k. (magyar ny.)	„ 29, „	7 = 24 „ (24'14 „)
Brádi fiú—leány liceum	„ 18, „	2 = 11 „ (11'11 „)
Aradi M. Nicoară (reál tag.)	„ 24, „	2 = 9 „ (8'33 „)

Az elsőszázalékszámok a bizottsági elnökei, ezek azonban, amint láthatni, nem helyesek. A zárójelbe tett helyes számokat én számítottam ki.

Ezek a számok szintén eléggé beszédesek. Azt mondják nekünk, hogy a leányok a legjobb készültséget mutatták, az aradi reális tagozat nagyon gyenge eredményt produkált (a v. bizottság elnöke a vegytan tanára!) s a magyar

fiúknak csak alig egy negyedrésze felelt meg a követelményeknek.

Álljon itt még egy statisztika :

A kolozsvári Barijü liceumban működő vizsgálobizottság (elnöke Spacu kolozsvári egyetemi tanár) eredményei :

Kolozsvári Gh. Barijü lic.	jelentkezett	37,	bukott	10=27 08%
„ Tarbut (zsidó) fiú lic.	„	6,	„	6=100 „
„ „ „ leány lic.	„	4,	„	3=75 „
„ róm. kath. liceum	„	19,	„	16=84 21 „
„ Marianum r. k. leány lic.	„	14,	„	10=71 43 „
„ ref. leány liceum	„	9,	„	8=88 89 „
„ ref. fiú liceum	„	35,	„	32=91 43 „
„ unit. liceum	„	30,	„	29=96 67 „

A kolozsvári másik bizottság, mely a Mária királyné liceumban működött, a következő eredményeket állapította meg:

Kolozsvári Regina Mária leány lic.	jelentkezett	14,	bukott	0= 0%
Naszódi liceum	„	25,	„	11= 44 „
Besztercei ág. ev. (német ny.)	„	32,	„	20=62 5 „
Dési liceum	„	21,	„	10=47 62 „
Szamosújvári liceum	„	28,	„	8=28 57 „

És végül még egy statisztika :

Az erdélyi ref. egyházkerület 6 fiú- és 1 leánygimnáziumából vizsgálatra jelentkezett 137 tanuló, sikerrel vizsgázott 31=22 62%. A római katolikus státus 7 gimnáziumából vizsgálatra állott 101, sikerrel vizsgázott 30=29 7%. A két unitárius gimnáziumból vizsgára állott 48, sikerrel vizsgázott 10=20 83 százalék.

Itt is néhány nagyon kirívó eredmény. A Barijü növendékei közül 27 százalék bukott, a ref. gimnáziuméi közül több, mint 91%, az unitáriuséi közül több, mint 96%, a Tarbut zsidó liceum 100%-a bukott; ellenben a kolozsvári Regina Mária leányai mind átmentek, a besztercei szászok közül több, mint 62% bukott s míg a Barijü növendékeinek 73%-a ment át, a désiének csak 52%-a.

Nem csoda, ha ezek az eredmények kesetű érzésekkel töltötték el főképen a magyar, szász és zsidó kisebbségeket, de megdöbbenették a román közvéleményt is. A magyar közönség csüggedésének ellensúlyozására, a magyar szülők tájékoztatására és a magyar tanárság becsülete és jóhírneve itt-ott hallhatóvá vált megtámadásának védelmére az egyházak főhatóságai nyilatkozatot adtak ki, melyben kijelentették, hogy e botrányos eredményt nem a tanári karok és az ifjúság rová-

sára írják fel és nem tudják elfojtani azt a keserű gondolatot, hogy a vizsgai eredmények megállapításánál „politikai célzatosság is kereshető.” Kifejezik azt a véleményüket is, hogy ez a vizsga a magyar ifjakra „képtelenül terhesebb feladatot” rótt, mint a románokra. Egyben hozzáteszik, hogy nyári szünidei tanfolyamot rendeznek az őszi vizsgákra előálló ifjúság számára s felhívják, hogy lehetőleg mindenki készüljön és próbálja meg a vizsga megismétlését. Kilátásba helyezik, hogy a szegény sorsu tanulók költségeit a társadalmi úton megindítandó gyűjtés eredményéhez képest fedezni fogják.

A szász tanárok tanítói rátermettségét s a tanulók szorgalmát védő ugyanilyen kijelentést tett a Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt-ban (1925. júl. 5. sz.) H. Pl. vezércikkirő „Megsemmisítő ítélet” című cikkében, aki megállapítja, hogy „szó sem lehet arról”, hogy az új tartományok iskoláiban a tanítói és tanulói tevékenység oly alacsony fokon állana s hogy ez az eredmény az iskolákról és tanulókról való helyes ítélet foglalná magában. „Nekünk nem kérdés, hogy nem az iskolákban és a tanulóknak van a hiba, hanem hogy a vizsgálobizottságok jártak el igazságtalanul.”

A magyar egyházak az előkészítő tanfolyamot megszervezték. A tanulók elég nagy számmal jelentkeztek s megkezdették kellő buzgalommal és szorgalommal a tanulást, a tanárok a tanítást. A közönség várakozása az őszi vizsgák sikere tekintetében megoszlott. A megfontoltabb véleményűek úgy remélték, hogy a jelentkező tanulók 60—70 százaléka sikerrel fog vizsgázni. E vizsgák eredménye nem tétetett közzé. Azért megbízható adatunk csak a kolozsvári Barițiu intézetben működött bizottság eredményeiről van. Ez az eredmény a következő:

Lic. Gh. Barițiu	ból jelentkezett	— — —	35,	sikerrel vizsgázott	11 = 31'43%
„ Regina Mariaból	„	— — —	4,	„	0 = 0 „
Kolozsvári ref. leánygimn.	jelentkezett	—	3,	„	1 = 33'33 „
„ r. k. gimn.	„	—	9,	„	0 = 0 „
„ Marianum leánygimn.	jelentk.	3,	„	„	1 = 33'33 „
„ ref. főgimn.	jelentkezett	— —	21,	„	3 = 14'29 „
„ unitárius gimn.	jelentkezett	—	22,	„	6 = 27'27 „
Naszódi Gh. Coșbuc	gimn.	„	— 16,	„	0 = 0 „
Besztercei ág. ev. gimn. (német ny.)	jelentkezett	— — — — —	10,	„	0 = 0 „
Idési Andrei Mureșan	gimn. jelentkezett	11,	„	„	1 = 9'09 „
Szamosujvári Petru Maior	gimn.	„	20,	„	0 = 0 „
Jelentkezett tehát összesen	— — — —	154,	„	„	23 = 14'93%

Tehát a nyári buzgalomnak az eredményekben jóformán semmi látható jele.

Mikor a nyári vizsgák eredményei ismeretessé lettek, a közvélemény megdöbbsent. A lapok keresni kezdték a baj okait s pártállásuk szerint különböző forrásokban találták meg s általában az egész kérdést különbözően ítélték meg. Általában megegyeznek abban, hogy egy szigorú, de tárgyilagos és igazságos baccalaureátusi vizsgát szükségesnek tartanak s abban is, hogy ezt a törvényt elsietett, kellően elő nem készített intézkedésnek mondják, amelyet több tekintetben módosítani kell. Vannak olyanok, akik a botrányos buktatást *mészárlásnak* nevezték, melynek célja, hogy a testben, lélekben egészséges, kevésbé vagyonos falusi, paraszti elemet távol tartsa az egyetemtől s a magasabb műveltség megszerzésének útját elzárja. Vannak ismét olyanok, akik e vizsgálatok megdöbbsentő eredményeinek láttára a román középiskola teljes leromlásáról beszélnek. Ismét mások rámutatnak arra, hogy e törvényben a kisebbségek kultúrájuk és nemzeti előhaladásuk legkomolyabb akadályát látják. Van olyan hozzászóló is, aki a törvényben a régi királyság és a csatolt részek románságának lelki egyesülése közé vert éket tekinti. Vannak aztán hozzászólások, melyek a vészes eredmény előidéző okai között az oktatásügy vezetésében elkövetett hibák egész sorozatára mutatnak rá.

Mindenesetre megérdemli a kérdés nagy fontossága, hogy egy futólagos szemlében rámutassunk a felmerült vélemények alapján a bajt előidéző okokra. Ez a szemle sok tanulságot nyújt a kisebbségeknek is, de az ország oktatásügyi vezetőinek is, mert a kérdés egész szövedékében felfogva nemcsak a magyar és a kisebbségi iskolák, hanem általában a román középfokú iskolázás kérdése is.

A románok nagyhirű tudósa, *N. Jorga**, *valóságos mészárlásnak* mondja e vizsgákat, melyeknél senkisémit sem tudja, hogy miért teszi azt, amit tesz. A kiválogatásnak a módját az egyetemre kellene bízni. „Így megmenekednénk egy alkalomtól, hogy magunkat nevetségessé tegyük“. Jorga megállapítja, hogy „a nemzetiségek tiltakoznak, hogy ezen az úton is üldözve vannak“. Új és másoknál nem olvasott szempontja az, hogy a vizsga megtartását az egyetemre kellene bízni.

* Masina de bacalaureat. (Vezércikk.) Neamul Românesc. 1925 júl. 20. sz.

Az *Idea Europeana*-ban (1925 júl. 15. sz.) G. jegyű cikk-író e vizsga fenntartását haszontalannak, sőt egyenesen veszedelmesnek mondja. Haszontalan, mert pedagógiai következetlenség; erkölcstelen, mert a közoktatás nehéz krízisében elveszi a felelősséget azokról, akik a vezetésért az országnak felelősek; és *veszedelmes, mert fegyverül lehet felhasználni a kisebbségek ellen*. „Az ország jövője érdekében feltétlenül biztosítanunk kell az összes kisebbségek kulturális szabadságát. A baccalaureátusi törvény vexatorius alkalmazása 10 évre eltávolíthatja a kisebbségi ifjúságot az egyetemi oktatástól s lehetetlenné teszi az együttműködés légkörének megteremtését, melyben kialakult új eszméje annak a román államnak, melyet a háború teremtett“.

Valóban európai nivóju kezelése a kisebbségi kérdésnek, melyet azonban a vezetők nem akarnak tudomásul venni.

A vizsgálatokkal kapcsolatosan igen súlyos vádak hangzottak el a kisebbségi iskolák ellen.

Cristofor Mironescu,* a bukaresti M. Viteazul liceum tanára, igen erélyesen kél a vizsgáló bizottságok védelmére s közben valóságos támadást intéz a kisebbségi iskolák ellen. Állítja, hogy a vizsgálati utasítások a kisebbségek számára „a lehető legelnézőbbek voltak, elnézőbbek, mint a románok részére“. „A legtöbb tárgyból anyanyelvükön vizsgáztattak“. (?) A legtöbben azokból a tárgyakból buktak, melyeken anyanyelvükön felelhettek. Nem bírják az elemi ismereteket, fizikából e tudomány elemi törvényeit sem ismerik.

Ugyanilyen hangon ír a Cuvântul,** csak még türelmetlenebb hangon. Szerinte a kisebbségi iskolák „nem felelnek meg a modern követelményeknek“. „A magyar-német (?) tanterv elévült pedagógiaellenes és hatástalan“. A franciával szemben az angolt csak azért erőltették annyira, hogy kikürtölhessék a külföldön, hogy itt mennyire üldözik az angol nyelvet.

Vajjon tudja-e a Cuvântul, hogy magyar-német tanterv nincs? És vannak felekezeti iskolák, melyek az angolt, mint fakultatív tárgyat több mint félszázada tanítják? Ezt a bölcses-

* Jar examenale de bacalaureat. Universul 1925 júl. 27. sz.

** 1925 aug. 16. sz. Hogyan engedelmesskedtek a kisebbségi iskolák a törvényeknek. Miért buktak meg annyian a kisebbségi iskolák abszolvensi közül a baccalaureátusi vizsgán. (Anyag Genf számára.)

séget a Cuvântul saját hasábjain korábban megjelent cikkeiből szedi Rom. *Demetrescu** tanárnak, aki tanári lelkiismeretességgel, hozzáértéssel, de nemzeti elfogultsággal írta meg cikkeit. Cikkeinek gondolatai közül sokat magunk is vallunk, fenntartás nélkül elfogadunk. Így azt, hogy ez az iskolai reform „iskolai és nemzeti szükség volt” az után a gyermekjáték után, amelyet abszolváló vizsgának neveztek. Meg azt, hogy „a vizsgálatot sebtében szervezték s nem hagytak kellő időt az előkészületre”. Magunk is kifejtettük ezt a nézetünket. Továbbá ezt: ki kell rostálni mind a román, mind a kisebbségi elemet. *Csakhogy ez a kiválogatás legyen tárgyilagos és csak a kultúrára tekintő.* Ezt is: az az ellenvetés, hogy a kisebbségek nem bírják kellően a román nyelvet, — mondja Demetrescu — hamis, mert ő is, mások is megállapították, „hogy az előkészület és ismeretek hiánya növelte a román nyelvbéli készségüket”. Helyes, de — zárójelben legyen megjegyezve — vegye észre Mironescu tanár, hogyha a kisebbségi tanulók gyengén feleltek az anyanyelvükön kért tárgyakból, annak részben épen az az oka, mert minden szorgalmukat a „nemzeti tárgyak” vették igénybe. S vegye észre Demetrescu is későbbi cikkének azt az ellenmondását, melyben az előkészület és a pozitív ismeretekben való hiányokat nem ennek, hanem egyenesen a kárhozottat felekezeti iskolának írja rovására.

De tiltakoznunk kell az ellen a kritika ellen, mellyel a kisebbségi iskola működését bírálja. Ime egy néhány kirívó állítása: „A hiányos előkészítés oka a tanítás rendszere, melyet meg kell javítani. A kisebbségeknek ki kell irtani iskoláikból a burjánt. (!) Szünjenek meg a parádé-vizsgák és cím- vagy diplomagyárak s kezdődjék meg a munka és a jóhiszeműség!” Az „osztrák-magyar iskola” (!) eszménye az előjogok, kaszt-szellem fenntartása; hivatása: címek elnyerésére szükséges oktatást adni. Mint kulturális anachronismus az egyház hatalma alatt áll s annak tesz szolgálatot. „A kisebbségi iskola az osztrák-magyar iskola hagyományait folytatja, sőt túlozza s megmagyarázhatatlan módon csatlakoznak hozzá a román felekezeti iskolák is”.

Ime egész kritikája a felekezeti iskola ellen való állás-

* 1925 júl. 19., 25., aug. 5.

foglalásban csúcsosodik ki. De fejtegetése arra mutat, hogy nem ismeri azt az iskolát sem multjában, sem jelenében, sem szervezetében, sem belső életműködésében, amely ellen hadakozik. Különbön nem beszélne „osztrák-magyar“ iskoláról, amilyen sohasem létezett — legkevésbé épen a felekezeti iskolák között. Hiszen a felekezeti iskola egész küzdelmes multja épen annak a fényes bizonyítéka, hogy mindig a kárhozottat osztrák szellem ellen küzdött. És nem beszélne a román felekezeti iskola szelleme ellen, ha ismerné — vagy nem felejtette volna el — azt a roppant szolgálatot, melyet a román kultúra kifejllesztése és a nemzeti szellem felébresztése érdekében tett. Az erdélyi felekezeti iskola sohasem volt a parádé és a diplomagyártás, hanem a komoly munka s a puritán jellem munkatere s az erdélyi iskolának a komoly munkát nem most kell megkezdenie, mert már akkor megkezdette, mikor állami iskolának még híre-pora sem volt. S hogy a burjánt kiirtsuk belőle? Miféle burjánt? Talán azt a zavart és rendszertelenséget, melyet a meggondolatlan és ellenmondó rendeletek özöne előidézett az iskola életében, amely csendet, nyugalmat és állandóságot kíván? Nem, a felekezeti iskolának nem volt a multban s nem lesz a jövőben sem más hivatása, mint felépíteni az ifjú nemzedék lelkében azt a tiszta vallás-erkölcsi eszményt, mely a személyiség kialakulásában valósul meg s melyet — erős meggyőződésünk szerint — a felekezeti iskola nagyobb sikerrel szolgál, mint az állami. Az „osztrák-magyar tanférifiak dűrvaságáról“, a „felekezeti oktatás szerencsétlen rendszeréről“ beszélni olyan elfogultság, amely ellen nem ajánlhatunk más orvosságot, mint azt, hogy vegye elé s tanulmányozza szorgalmasan az erdélyi iskola multját. Meg vagyunk győződve, hogy egy komoly tanulmány kigyógyítja ez elfogultságból.

Hogy a felekezeti középiskola most bemutatott teljesítményét helyesen értékelhesse, figyelembe kell vennie a következőket: azt az elviselhetetlenül hátrányosabb helyzetet, melyben tanulói a román anyanyelvűekkel szemben vannak, a nyelv nem tökéletes tudása miatt. Aztán a tantervi eltéréseket, melyek a régi magyar tantervnek a román állami tantervhez való alkalmazása közben szükségképen hézagokat tártak fel, melyekről fennebb már megemlékeztünk. Ha mindezeket megfontolja, véleményét a felekezeti iskoláról másképp fogja kialakítani. S talán igazat fog adni az aradi vizsgáló-bizottság elnökének, aki

idézett füzetében így nyilatkozik: a baccalaureátusi vizsgák eredménye „*nagyon kielégítő az előkészület szempontjából, melyet a kisebbségi tanulók bemutáltak a román nyelv, alkotmánytan, történelem és földrajz tekintetében.* Csaknem mindnyájan sok jó akaratot tanusítottak a román nemzet nyelve és történelme megtanulásában, ez ország földjének és törvényeinek megismerésében, mely egyenlő joggal kell hogy összes fiai hazájának tekintessék.” És ismét: „Az a jóakarat és szorgalom, melyet a kisebbségi tanulók a román nyelv elsajátításában mutattak, örvendetes bizonyíték nekünk, mert ebben látható jelétszemléljük annak, hogy a kisebbségi polgároknak az állam javára és előmenetelére közremunkáló elemet kaptunk.” S ez a megfontolt elismerő nyilatkozat nem áll magára.

A baccalaureátusi vizsgák eredménye nemcsak a kisebbségek, hanem a román anyanyelvűek részére is leverő volt. Annyira leverő és megdöbbentő, hogy a hozzászólások a *román iskola leromlásáról* beszélnek. Próbáljuk feltárni azokat az okokat, melyek ezt az eredményt előidézték.

Dima többször idézett füzetében komolyan keresi a gyenge eredmény okait. Az 1898. évi középiskolai törvény előtt az év végén komoly vizsgák tartottak s ezek eredményéhez képest történt a fellépés egyik osztályból a másikba s a középiskolából az egyetemre egy elég nehéz baccalaureátusi vizsga alapján. Az 1898. évi törvény ezt a vizsgát egy sokkal könnyebb abszolváló vizsgával helyettesítette. Ez a tanárok, tanulók komoly ellenőrzését megszüntette, abban a reményben, hogy a tanulók száma kevesbedni, a módszer javulni fog. Ez azonban nem valósult. Spiru Haret eszméi pénzügyi okok miatt holt betűk maradtak. Pénz- és tanárhiány miatt egy iskola különböző tagozatainak tanulói egy csoportba osztottak. A lehető legszerencsétlenebb intézkedés! Ehhez járult az Idea Europeana felfogása szerint az, hogy az 1898. évi reform hibridon volt, még pedig azért, mert logikátlan módon egy ismeretek megszerzésére és felgyűjtésére berendezett iskola fölé egy formális képzés elvén megalkotott abszolváló vizsgát helyezett. Ha pedig a mai baccalaureátusi vizsga megmarad, akkor ez a következetlenség fordított módon történik meg, t. i. a formális képzés elvére épített Spiru Haret-féle középiskola az ismeretek tömegének kutatására szánt vizsgában csúcsosodik ki.

Másik helytelen intézkedés volt az 1864. évi törvénynek,

amely a tanárt egy bizonyos tanszékhez köti, olyan irányu megváltoztatása, hogy a tanár nem egy tanszékre, hanem egy városba, helységbe neveztetik ki, ahol különböző iskolák vannak, megállapítja a heti órák számát s felhatalmazza a minisztert, hogy ugyanazon város bármely iskolájának bármely osztályába, ha szükség van, kirendelhesse. Ennek az intézkedésnek az volt a következménye, hogy a tanuló előtt egy évben eldefilrozott 7—8, sőt több tanár is úgy, hogy sem a tanár nem ismerte a tanulót, sem a tanuló a tanárt. Ilyen körülmények között lehetetlen felvetni a felelősség kérdését s komoly és lelkiismeretes tanítást végezni.

Ezekhez járul még egy csomó balkezes intézkedés és a szerencsétlen körülményeknek egész légiója. Előírták az új módszer alkalmazását, melyet azonban nem értettek s „egész a neveltségességig diszkreditáltak“. A háboru előtt sem volt elég tanár. A háboru után az ország meggyarapodván, új iskolák egész tömegének szüksége állott elé. És nagy nagy lelkesedéssel s még nagyobb lendülettel megkezdődött az iskolák alapítása. Minden kicsi vidéki városban gimnáziumot létesítettek, melynek hiányát sem a városka, sem a vidék közönsége nem érezte. A politikai ambíció egy-egy ilyen intézet alapításában nyert kielégülést. De egy épület még nem iskola. Az ilyen újonnan alapított iskoláknak nem volt sem kellően képzett tanári kara, sem iskolai felszerelése, sem szemléltető eszközei, sem tanulói. Mit csináltak hát? Kezdték toborozni a tanulókat, akik kellő előkészület nélkül a megígért ösztöndíjak reményében előzönlöttek a folyósókat. És a tanárok?

Az Adeverulban (1925 júl. 23. sz. Dezastrul școalei românești de Ilie Cristea prof. sec.) egy középiskolai tanár mutat rá, hogy az első hiba 1919-ben történt, mikor két hónapi tanárképző tanfolyamokat rendeztek s „előkészületlen és hivatásérzés nélküli tanárok“ egész raját szabadították rá a középiskolára. Papok, tanárok, bábaasszonyok, csendőrörmesterek foglalták el a tanári kathedrákat. Elharapózott az a felfogás, hogy mindenki lehet tanár, csak akarjon, s a 4—5 évi egyetemi tanárképzést teljesen desorganizálta. Az ilyen „kurzista tanárok“ hálás tömeg volt, mert megelégedett bármilyen fizetéssel s mikor az igazi tanárok zúgtak és követelöztek, ők hallgattak, s ezzel a tanári állás erkölcsi és anyagi elismertetése érdekében felhangzött panaszokat erőlténítették.

A tanár- és pénzhiánynak egy másik szerencsétlen következménye volt a tantervbe foglalt óráknak minden pedagógiai megfontolás és hozzáértés nélkül való leszállítása. *Popa Liseanu* brassói elnök jelentésében élesen világít rá erre a sebre, midőn azt mondja, hogy leszállították a heti órák számát, de a tanterv követelményeit nem érintették; vagy: redukálták a tantervet, de nem kevesbítették a tananyagot. Ez egyfelől azért történt, mert kettős kurzusokat kellett egyes iskolákban tartani. Ám ha nem volt elég helyiség, akkor a tantervet kellett volna az egész vonalon redukálni. A redukálás pedig kurtán-furcsán úgy történt, hogy egyes tárgyaktól „minden pedagógiai hozzáértés nélkül” elvettek 1—2 órát.

Ez „intézményes” bajokhoz járulnak más természetűek. A tanárok fáradtsága, kimerültsége; a fizetés csekélysége, amely mellékfoglalkozások után való futkosásra kényszeríti őket. Az anyagi gondok és bajok odaékelődnek a kathedra és a gyermeki lélek közé s a tanár gondolatai a gyermekek feje fölött az iskolán kívüli foglalkozások felé szállanak, mondja őszinte szóval dr. Ioan Baciú* s: ha a tanterembe lépsz, „apostol” helyett egy kimerült, elkeseredett lelkű, fáradt embert találsz, aki a tanulókkal való eleven lelki kapcsolat megteremtése helyett azon töpreng, hogy miből vegyen magának egy tisztességes új nadrágot. Helyesen állapítja meg a *Societatea de Măine*** névtelen írója, hogy a *reformnak a tanárképzésből kell kiindulnia*, mert amíg lesznek olyan tanárok, akik felületesen teljesítik kötelességeiket, akik roskadásig halmozzák magukat teendőkkal, hogy megélhessenek, addig hiába az utolsó vizsgánál a buktatás s addig hiába „az ördögi makacssággal való rendszeres létesítése” az iskoláknak. És mint hogy tanárok legyenek heti 40—50 órával, jobb, ha az iskolák felét bezárják. Megint Baciút idézzük: Meg akarják az egyetemet szabadítani az alkalmatlan elemek odaözönlésétől? Helyes! De akkor miért szerveznek annyi új gimnáziumot és liceumot? Annyi készületlen tanárral és szerencsétlen tanulóval?

Vannak, akik a lényegében helyeselt baccalaureátusi vizsga helytelen, komolytalan, időelötti életbeléptetését okolják a rossz eredményért. Ion Baila a *Neamul Românesc*-ben (júl.

* Jucă un an de șevulă. Constatările și reflecțiile unui dascăl. Cuvântul 1925 júl. 22.

** 1925. II. évf. 32 -33. sz. Problema învățământului.

9.) ad kifejezést ennek a felfogásnak, azt mondván, hogy az idő még nem eléggé tisztult a nagy átalakulás nehézségei miatt arra, hogy ilyen komoly vizsgát követeljenek. Aztán: „hogyan lehet egy német, vagy magyar, sőt erdélyi romántól követelni, hogy egy olyan román szöveget fordítsanak franciára, melyben a méhtenyésztésről van szó s tele van műszavakkal, melyeket csak szakemberek ismernek?” Az első baccalaureátusi vizsga egészségtelen deficittel végződik, mely erkölcsi és gazdasági tekintetben is kiszámíthatatlan rossz következményeket von maga után. Az egyetemről kizárt ifjú egész életében mély keserűséget fog érezni. *P. Nemoianu** helytelennek, komolytalannak mondja az életbeléptetést, mert az inspektorátussal bíró városokba központosították, ahelyett, hogy a bizottságok mentek volna az egyes intézetekbe. Vagy ha már így akarták, miért nem szerveztek csak egyetlen egy bizottságot? Aztán szemérveti a kormánynak az oktatásügy vezetésében nyilvánuló ideoda kapkodást, az állandóság hiányát, mely miatt meggyökeresik és lábrakap a visszaélések minden faja. Furcsa véletlennek találja pl., „hogyan a legfőbb és leghosszabb ideig tartó inspektori látogatások éppen a jó internátusokkal bíró iskolákban történtek, ahol az inspektorok meghozták azt az áldozatot, hogy családjukkal együtt heteket töltöttek az ösztöndíjas tanulók költségén“.

Arra nézve, hogy miért létesítették a baccalaureátust, szükségesnek tartok két véleményt ismertetni: egyik a *Dima*-é, másik *G. G. Antonescu*-é, aki a bukaresti Lázár liceum vizsgáló-bizottságának elnöke volt. *Dima* megállapítja, hogy a középiskola általában gyenge, kellően elő nem készült elemet bocsátott ki az egyetemre. Így szervezték a felvételi vizsgát, sőt Kolozsvárt egy évvel meghosszabbították a tanulmányi időt. Mindez nem használt. Előkészületlen elemek özönlöttek el az egyetemet, melynek színvonalát veszélyeztették. Szervezni kellett tehát egy komoly kirostáló, kiválasztó vizsgát. *Antonescu* véleménye eltér *Dima*étól. Szerinte a vizsga célja: „a román nemzeti kultúrában való előkészület ellenőrzése a kisebbségeknél“, másfelől meg a román ifjúságnál megerősítése a nemzeti érzésnek, mely a kozmopolita humanizmus hatása alatt mind jobban gyengül.** Mindkét vélemény igaz és mi hálásak vagyunk *Antonescunak*,

* Examenele de baccalaureat. *Tara noastră*. 1925. júl. 25. sz.

** *Revista Generală a învățământului*. 1925. szept. sz.

aki az ország közoktatásügyének legfőbb vezetői közé tartozik, hogy a törvény igazi intencióját leplezetlen őszinteséggel feltárta s a kisebbségek igazát támogatja, mikor e törvény elfogult sovén egyoldalúsága ellen tiltakoznak.

Hogy miért szervezték olyan sebtében s miért léptették azonnal életbe, arra nézve Dima ad érdekes felvilágosítást, aki azt mondja, — hogy „az azonnali alkalmazás nemzeti méltóságunk kérdése“, T. i. külföldről olyan hangok hallatszottak, hogy a román abszolváló diplomák birtokosai teljesen készületlenek az egyetemi előadások hallgatására. Ha így folytatjuk, könnyen megérhetjük, hogy nem fogadják el, ami nagy szégyenfolt lenne az állam hírnevén. Elég baj, hogy anyagi valutánk a külföldön rossz. Szégyen volna, ha diplománk is — a mi erkölcsi valutánk! — elértéktelenednék.

Röviden emlékezzünk meg még a szász sajtó magatartásáról. E tekintetben igen jellemző a *Deutsche Tagespost** állásfoglalása. A vizsgák elszomorító eredményei láttára erre a következtetésre jut: „ideje, hogy arra az útra térjünk, amelyen kezdetben kellett volna indulnunk. Kezdjük az elvvel s kívánjunk teljes kulturális autonómiát. A kisebbségeknek adják vissza saját igazgatásukba a tanítást, egész kulturális életüket. Az állam elégedjék meg az ellenőrzés jogával az állam, az erkölcs és a tananyag minimuma tekintetében. Ha ezt a célt nem érjük el, már előre látjuk az időt, mikor iskolai jogainkat megsemmisíti a balkáni sovinizmus, mely alatt most nyögünk. Ezt az autonómiát kívánjuk a szabad felkezesi iskola formájában“. Valóban ez a kisebbségi iskolai jogoknak békekötések, kisebbségi egyezmény, gyulafehérvári határozatok által biztosított teljessége. Ez az, ami megnyugvást, békét hozna sorainkba.

Ismertetésünk túlságosan hosszúra nyult. Mentsen az, hogy ez a törvény a magyarság lelkéből sok keserű érzést sajtolt ki.

És most próbáljuk összegezni következtetéseinket. Egy helyes elvek szerint megszervezett baccalaureátusi vizsgát szükségesnek tartunk, ha a végrehajtás tárgyilagos és igazságos és nem használják fegyverül a kisebbségek ellen (Idea Europeana 1925. júl. 15.). Tehát nem fogadjuk el a Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt (júl. 5.) H. Pl. vezércikkírójának nézetét, hogy a törvényt minél gyorsabban meg kell szüntetni, amit az Idea Europeana

* Idézve G. Bogdan-Duicătól: Bacalaureatul. Societate de Măine. 1925. 30-31. sz.

szintén sürget. Nem megszüntetni, hanem revideálni kell a törvényt azoknak a javaslatoknak a szellemében, melyeket vizsgáló-bizottsági elnökök jelentéseikbe foglaltak s melyet mi a törvényjavaslat tárgyalása idején szintén kifejtettünk. Ezek a következők :

1. a francia helyett egy modern nyelv (francia, német, angol) a *tanuló választása szerint*, amint Antonescu is ajánlja, mert igazságtalan a magyarokra, szászokra, erdélyi és bukovinai románokra s káros magára az oktatásra is, minthogy az egyetemi tanulmányoknál német könyvekre, forrásmunkákra van legalább is olyan szükségük a hallgatóknak, ha nem nagyobb, mint a franciákra.

2. Legyen a végső eredmény egyetlen jegy, mert a tárgyak szerinti jegyek rendszere teljesen észszerűtlen és sokszor képtelen eredményekre vezet.

3. Fordítás *az anyanyelvről*, nem románról a modern nyelvre, amint Ion Boila (Neamul Românesc júl 9.) kívánja. „Hogy lehet egy német, vagy magyar, sőt erdélyi román ifjútól követelni, hogy egy olyan román szöveget fordítsanak franciára, melyben a méhtenyésztésről van szó s tele van műszavakkal, melyeket csak szakemberek ismernek? S hozzá még szótár nélkül?”

4. A vizsgálat úgy szervezendő, hogy nem az ismeretek tömege, az emlékezet befogadó készsége, hanem az ítélet és a tanultak összefoglalási képessége vizsgálandó, amiként 1898-ban Spiru Haret tervezte s miként most Antonescu kívánja.

5. A kisebbségi tanulókat a vizsgálatnál hátrányosabb helyzetbe hozni ellenkezik az igazság törvényeivel. A vizsgálat nyelvét úgy kell szabályozni, hogy míg egyfelől a kisebbségi tanulóknak románnyelvbéli tudásukról számot kell adni, másfelől mód nyujtassék arra, hogy tanulmányaikról azon a nyelven számoljanak be, amelyen gondolataikat legkönnyebben és legkönnyebben ki tudják fejezni. A vizsgálat tárgyai közül *nem hiányozhatik az anyanyelv és a nemzeti irodalom története*, mert ez a legértékesebb zálog, hogy képes lesz annak a nemzeti közösségnek kulturális szolgálatára, melybe beleszületett.

6. S minthogy a vizsga legfőbb célja nem az emlékezetbe elraktározott ismeretek számonkérése, hanem azok alapján az ítéletképesség, az általános érettség, az asszimilálás fejlettsége, a tárgyak közé fel kell venni a filozófiai propedeutikát is, amely a világnézet kialakulásának legsikeresebb eszköze.

7. A vizsgáló-bizottság úgy állítandó össze, hogy abban a felekezeti iskolák is képviselve legyenek ; feltétlenül szükséges, hogy a kisebbségi tanulókat olyan tanárok vizsgálják és osztályozzák is, akik ismerik a nyelvet. Hogy ne forduljon elé többé az az eset, ami Kolozsvárt történt, hogy a hangosan tolmácsolt kérdésre adott feleletet a tolmács halkán, tehát nem ellenőrizhető módon, adta vissza a magyarul nem tudó kérdező tanárnak. Vagy olyan eset, amiről dr. J. Baciu* tudósít, aki a baccalaureátusi vizsgát karrikaturának minősíti, mert a bizottságban csak egy tag volt, aki magyarul tudott s egyetlen egy sem volt, aki németül tudott volna. S vizsgálatra jelentkezett három magyar és egy német iskola tanulósa. Mikor észrevették, hogy sehogyszem megy a vizsga, beszélítettak egy tolmácsot.

2. A magánoktatási törvényjavaslat.

Az erdélyi magyarságot az impériumváltozás óta az agrárreform következtében előállott anyagi leromlásán kívül egyetlenegy törvény vagy intézkedés sem érintette olyan érzékenyen, annyira lelke mélyén, mint ez. A magyarság hét év óta tűr és szenved, vitatja igazát a kormánnyal szemben, de a törvényjavaslat annyira gyökerében támadja meg s veszélyezteteli nemzeti létét és jövőjét, hogy a türelme véget ért s elhatározta magát az ultima ratióra : a Nemzetek Szövetségénél keresi meg az igazát. Nagy dolognak kell annak lennie, amiért a három magyar egyház feltétlen egyhangúsággal ugyanegy napra összehívja legfőbb képvisletét s ugyanolyan egyhangúsággal mondja ki, hogy kisebbségi jogai megvédelmezésére és biztosítására a Nemzetek Szövetségéhez fordul. Ez először történt s ohajtandó volna, hogy utóljára történjék, hogy fennforgó vitás kérdéseket ne az ország határain túl, nemzetközi fórumok előtt, hanem itthon a békés összhang szellemében oldjanak meg. Valóban kívánatos, hogy Bukarest közelebb legyen, mint Genf, nemcsak a kisebbségekre, hanem a kormányra is.

Angelescu közoktatásügyi miniszter a 100088 és 100090—1923. sz. miniszteri rendeletek intézkedéseit törvényesíteni akarván, törvényjavaslatot készített a magánoktatásról, melyet 1925. április 30-án és május 1-én mutatott be az egyházak képviselőinek. A miniszter bevezető beszédében kiemelte, hogy a javaslat békülékeny, liberális szellemben készült. A tárgyalás a kö-

* Cuvântul, 1925 júl. 22.

vetkező napon történt, mikor a kisebbségi képviselők írásban arra kérték a minisztert, adjon nekik a válaszadásra négy heti haladékot. A miniszter sértő módon elutasítván e kérést, a képviselők egy nyilatkozatot olvastak fel, mely szerint a javaslat tárgyalását ez idő szerint kilátástalannak látják, megbízó testületeiknek jelentést tesznek s majd kérni fogják a minisztert, hogy őket újabb tanácskozásra összehívni szíveskedjék.

Az egyházak hiába kérték a tárgyalás elhalasztását, a miniszter a javaslatot a szenátus elé terjesztette, amely május 15, 16, 18 és 19-én letárgyalta s egészen lényegtelen módosításokkal elfogadta. Nem vezetett eredményre a püspököknek az a kísérlete sem, hogy a törvényjavaslatot csak a magániskolákra korlátozzák s a felekezeti iskolákra új javaslatot terjesszenek elé.

A javaslatnak szenátusi megszavazása után a miniszter kimondotta a sürgősséget. Fenyégetővé vált ezzel az a veszély, hogy a kamara megszavazása után olyan bevégzett tények elé lesznek állítva a felekezetek, melyek ellen autonóm jogukat megvédeni lehetetlen lesz. Ezért az egyházak a szenátusi tárgyalást megelőző napra, május 14-re, ez egyetlen ügyben összehívták legfőbb törvényhozó testületeiket, rendkívüli évi közgyűlésüket, és a lelkészekhez körlevelet küldöttek, hogy világosítsák fel a híveiket a fenyégető veszedelem mibenlétéről.

A törvényjavaslat azon a felekezeti iskolákra végzetesen téves alapgondolaton épül fel, hogy a felekezeti iskola magániskola. Ez a felfogás kifejezést nyer már a törvényjavaslat címében, amely a magánoktatásról szól. Ez a törvényjavaslat már ezzel az egyetlen kifejezéssel nemcsak elhomályosítja, hanem egyenesen megszünteti a több évszázados felekezeti iskola nyilvánosságát. Ilyeneknek létét a törvény csak burkoltan és homályosan ismeri el, midőn azt mondja (3. §.), hogy magániskolákat elismert jogi személyek akár egyénileg, akár kulturális társulatokba, akár egyházközségekbe tömörítve alapíthatnak.

A törvényjavaslat egész csomó jogfosztó rendelkezést tartalmaz. Csaknem lehetlenné teszi új felekezeti iskolák létesítését, mivel ez súlyos feltételek mellett csak a miniszter előzetes engedélyével történhetik (18. §.). A nyilvánossági jog megadása pedig teljesen a miniszter tetszésétől van függővé téve. (2. §.) Elemi iskoláknál ehhez osztályonként 30 tanuló szükséges, ami kis népességű egyházközségekben lehetetlen.

A javaslat részben elkobozza iskoláink jogkörét, részben oly súlyos feltételekhez köti, melyek miatt bármely iskola rövidesen megszüntethető. A magániskoláknak három hónapon belül igazolniuk kell, hogy e törvény követelményeinek megfelelnek. (107. §.) E követelmények: az iskolák térmértékét (17. §.), a tanulók számát (2. §.), a tanerők román nyelvű tudását, működési engedélyüket (15., 16. §.), a fenntartási forrásokat (11. §. g.) stb.-t illetően olyan súlyosak, hogy a hatóságoknak iskoláinkkal szemben tanusított elfogultsága mellett bármely iskolánk könnyen megszüntethető. Ezen intézkedések különösen az 1918. dec. 1. után létesített iskolák létét veszélyeztetik, de nyugtalanítók az azelőtt fennállott iskolákra nézve is (110. §.). Az iskolatartási jog elkobzását foglalja magában az, hogy a miniszter sürgős esetekben az iskolákat minden előzetes intés nélkül is megszüntetheti (86. §.) vagy államiakká alakíthatja át, ha a népesség kéri, mely esetben az iskola minden felszerelésével, irattárával együtt átmege az állam tulajdonába. (112. §. c.).

A javaslat a *legnagyobb mértékben veszélyezteti iskoláink magyar tannyelvét s ennek fokozatos elvesztésére, iskoláink teljes elrománosítására vezethet*. Négy tárgyat (román nyelv, történelem, földrajz, alkotmánytan,) román nyelven kell tanítani (39. §.). A törvény szelleme szerint csupán a román nyelven való tanítás kötelező, az anyanyelv használata az elemi iskolákban és óvodákban csak lehetővé van téve (25. §.). E lehetőséget azonban a törvényjavaslat kijátsza azzal, hogy ezeknek saját tantervük nem lehet (40. §.), s eképe az állami tantervvel az anyanyelv használata a minimálisra szorítható. Sőt az anyanyelv használata a felekezeti óvodákban is át van törve, mivel itt is kötelező naponként egy órai román nyelvi társalgás. Ha pedig ily magánóvodákban román eredetű gyermekek is vannak, — esetleg csak egy is — a tanítás román nyelven történik (47. §.). A középiskolákban szintén háttérbe szorul az anyanyelv használata a kétnyelvűségen kívül azáltal is, hogy az V. o. felvételi és a baccalaureátusi vizsgák csaknem kizárólag román nyelvűek.

A sérelmek egy másik csoportja az, hogy az *iskolák vezetésére, felügyeletére és ellenőrzésére vonatkozó egyházi főhatósági autonom jogokat csaknem teljesen kiküszöböli*. Az összes magániskolákat s ezek között a felekezetiakat is miniszteri felügyelet és ellenőrzés alá helyezi. (5. §.) A hatóságok ez

iskolákkal közvetlenül leveleznek (6. §.), a tanulókat az állami fegyelmi szabályok alá rendeli, az iskolai egyesületeket miniszteri jóváhagyástól teszi függővé (33. §.), az elemi iskolák tanulói államilag kinevezett bizottságok előtt kötelesek vizsgázní, még pedig, ahol van, az állami iskolában, vizsgadíj fizetése ellenében. (51—53. §§.) A nem nyilvánossági jogu iskolák tanárait kivonja az egyházi főhatóság fegyelmi hatásköréből s a miniszter fegyelmi hatósága alá rendeli. (88., 95. §.) A magán-tanulókat kizárja a felekezeti iskolákból. (94—96. §.)

Elzárja az iskolák fenntartási forrásait. Külföldi hittestvérek segélyének elfogadását miniszteri engedélytől teszi függővé. (31. §.) Az államiakéval egyenlő fizetést ír elé tanerőink számára, (30. §.) anélkül, hogy államsegélyről gondoskodnék.

Íme vázlatosan ezek a javaslatnak azon rendelkezései-melyek által a felekezetek iskoláikat gyökerükben látták veszélyeztetve s melyek ellen az összes kisebbségek, a magyarok, szászok, németek, zsidók egyhangulag felzúdultak és tiltakoztak.

Az egyházak közgyűlései összeültek s egyhangulag meg, állapították, hogy

1. e törvényjavaslat lábbal tiporja az egyházak tanítói küldetésén nyugvó iskolatartási jogát, megnehezíti vagy éppen megakadályozza eziránti kötelességük teljesítését;

2. egy szűkebbkörű nemzeti nevelési eszményű kultúra állami monopolizálásával és összes állampolgáira való rákényszerítésével megakadályozza az egyetemes emberinek vallás-erkölcsi kultúrával való szolgálatát;

3. a keresztény nevelési eszmény híján szükségképen gyűlölködő ellentéteket, hatalmi erőszakot szolgál;

4. az iskolák vezetését kiveszi az iskolaferntartó egyházak kezéből és ezzel iskoláink nevelésének hitvallásos szellemben való irányítását a fenntartó egyházra nézve lehetetlenné teszi;

5. az anyanyelvű kultúra elnyomásával a kisebbségek gyermekeinek „ellopja lelkét” (Jorga) s ezzel elsorvasztani igyekszik egyházukhoz való hűségüket;

6. a kisebbségek anyagi elszegényítése mellé társítja azok kulturális visszafejlesztését;

7. kijátsza a békeszerződések biztosította kisebbségi jogokat, különösen a párisi kisebbségi egyezmény 9., 10., 11. cikkeit s a gyulafehérvári határozatok azon alapelvét, hogy Romániá-

ban minden nép gyermekei saját tanítójuk által saját nyelvükön oktattatnak ;

8. elkobozza a prot. egyházak negyedfélszázéves iskolai autonómiáját, mely szerint az iskolák, mint a vallás szabad gyakorlatának jogával lényeges kapcsolatban álló intézmények s az egyház önfenntartásának eszközei, mindenestől az egyház testéhez tartoznak s az egyházi hatóságok alatt állanak ;

9. sok nyílt és rejtett ajtót tartogat a miniszteri önkény számára, melyeken keresztül a javaslat szelidebb rendelkezései is hatálytalaníthatók vagy félretolhatók, és végül

10. a törvényhozási előkészítése és tárgyalási módja is nélküli a kívánt alaposságot.

E megállapítások alapján egyhangulag kimondják:

a) iskolák felállítására, fenntartására, vezetésére és kormányzására vonatkozó ősi autonóm jogaikhoz, melyeket nemcsak a régi törvények, hanem a párisi kisebbségi egyezmény is biztosítanak, rendületlenül ragaszkodnak ;

b) óvást emelnek a magánoktatásról szóló törvénytervezet ellen, mely mindeme jogokat lábbal tiporva, lényegében a népkisebbségi hitvallásos iskolák megsemmisítését célozza ; a reánk bízott intézményekben rejlő ethikai értékeket, egyházaink szabadságát és emberi jogainkat gyökerükben támadja meg ; ép azért és a benne rejlő súlyos intézkedéseknél fogva, továbbá az állami népoktatási törvénynél, valamint a kormányzati intézkedéseknél fogva annak végrehajtását lehetetlennek látják ;

c) elismeréssel veszik helyeslő tudomásul, hogy az elnökségek sürgősen felhívták a Nemzetek Szövetségének figyelmét azokra a veszedelmekre, melyek kisebbségi jogainkat megsemmisítéssel fenyegetik ;

d) helyeslik a gyülekezetekhez küldött körleveleket s a magok részéről is felhívják az érdekelteket, hogy azok utasításai szerint járjanak el ;

e) kéréssel fordulnak a törvényhozás két házához és felségfolyamodvánnyal Ófelségéhez ;

f) utasítják az igazgatótanácsokat, hogy a hazai törvények és nemzetközi szerződések adta jogok alapján alkalmas időben és módon orvoslást keressenek sérelmeinkre mind általánosságban, mind egyes konkrét esetekben a Nemzetek Szövetségénél is ;

g) felhatalmazzák az igazgatótanácsokat, hogy ennek

támogatására alkalmas időben és formában kiáltvánnyal forduljanak a világ művelt népeihez, a hittestvérekhez, feltárva a megsemmisítésünkre irányuló törekvéseket s azokkal szemben alkalmas védelmet keresve ;

h) amennyiben e javaslat lényeges kedvező módosítás nélkül emelkednék törvényes erőre, az egyházak keresztény alázattal fogják ugyan hordozni a méltatlan szenvedéseket, de csak addig, amíg a lelkiismeret kényszere rájuk nem diktálja, hogy „inkább kell engedelmeskedni Istennek, hogysen az embereknek“ ;

i) e történeti pillanatban pedig aggodalmakkal teljes szívvel felidézik atyáink küzdelmeinek, szenvedéseinek és áldozatainak drága emlékét s kifejezik azt a bizonyos reménységüket, hogy a Romániába szakadt magyar nép méltó lesz atyáihoz úgy a szenvedések hordozásában, mint áldozatok hozatalában és az isteni gondviselésbe vetett hitből merített erő és kitartás megmutatásában.

Isten legyen segítségünkre !

Ezeket a határozatokat a magyar egyházak a legteljesebb egyhangúsággal hozták. Az erdélyi magyarság szíve dobbant össze, mikor őseiktől örökölt drága kincsüket, a nemzeti nyelv és kultúra szent tűzhelyeit, az iskolákat fenyegette a megsemmisülés veszélye s áttörhetetlen egységes védőfalként sorakozott köréje, hogy védelmezze. Akadtak ugyan hangok, melyek a határozat h) pontjában foglalt keresztény engedékenység gondolatát elutasították, azt mondván, hogy *legyen sorsa iskoláinknak inkább a dicső halál, mint a lassu elvérzés*, de a rendeletet nem szabad végrehajtani. De a határozathozatal pillanatában az indulatot legyőzte a hideg megfontolás s a magyarságnak a hét utolsó esztendő kálváriás útjain nem volt még talán egyellen egy sérelme sem, melynél *az egész magyarság minden rétege, minden osztálya kivétel nélkül oly feltétlen összhangzásban és egyetértésben egyesült volna, mint ennél*. Valóban, az 1925. év május 14-e a romániai magyarság történetében korszakot jelöl, amelyhez a jövő történetírói új irányok, új fejlődések kezdő szálait fogják bogozni.

A törvényjavaslat további sorsáról csak annyit tudunk, hogy — némelyek szerint — a nemzeti párt vezetőinek közbelépésére levették napirendről, habár a „rendkívüli sürgősség“ ki volt mondva.

Az egyházak képviselői a Nemzetek Szövetségénél május 6-án panaszt nyújtottak be. Ehez a panaszos kéréshez kiegészítésül szept. 17-én egy pótbeadványt adtak be, melyben részletesen kifejtették és megokolták a szükséges melléletekkel a májusi kérvényt. Az emlékirat két főrészből áll: az első rész a szöveg, a második a szöveg bizonyítékául szolgáló adatokat, okmányokat, melléleteket tartalmazza. Az első rész három pontban előadja:

a) azokat a történelmi előzményeket, melyek után a kérvény és a pót-emlékirat benyújtása történt;

b) a magyar felekezeti iskola multját s jogtörténeti helyzetét, kiemelve a liberális kormány iskolaügyi intézkedéseit;

c) a magánoktatási törvényjavaslatból a kisebbségekre származható veszélyeket, tekintettel a párisi kisebbségi egyezményre. És itt arra helyezi a súlyt, hogy mivel az alkotmánytörvény nem gondoskodott a párisi kisebbségi egyezményben foglalt kisebbségi jogok biztosításáról, az egyes részlettörvények feladata ezen jogokat szabatosan felsorolva biztosítani. Így az iskolai törvénynek a felekezeti oktatást s az erre vonatkozó jogokat nemcsak nem volna szabad érintenie, hanem egyenesen meg kellene védenie és jogi biztosítékkal körülbástyáznia. Ámde ez a törvényjavaslat nemcsak hogy nem védi meg a felekezeti oktatást és a felekezetek autonomikus jogait, hanem azokat vagy teljesen eltörli, vagy legalább is elhomályosítja.

Ez az előterjesztés négy kéréssel végződik:

a) kéri a Nemzetek Szövetségét, hogyha szükségét látja, kérjen jogi véleményt a Nemzetközi Bíróságtól a törvényjavaslatban foglalt jogsérelmek tárgyában;

b) állapítsa meg, hogy a kisebbségi egyezmény 9. és 10. §-ai alapján az egyházakat az iskolai autonomia megilleti;

c) járjon közbe a román kormánynál, hogy ez törvényhozásilag biztosítsa az egyházak iskolafenntartási jogait s mindazon jogokat, melyek az iskola vezetése, kormányzása, igazgatása, a tannyelv, tanterv, tankönyvek stb. megállapítása tekintetében megilletik;

d) végül intézkedjék az elvett iskolai ingatlanok, épületek, kisajátított birtokok visszaadására, vagy ha ez nem lehetne, megfelelő kártalanítására nézve.

Az ügy hármass bizottságnak adatott ki, mely Anglia, Franciaország és Japán képviselőiből áll. Ha ez a bizottság

olyan javaslatot tesz, akkor az ügy a Tizek Tanácsa el ékerül, mely érdemben fog határozni, esetleg határozat előtt véleményt kér az állandó döntő bíróságtól. Itt a panaszló félnek nincs szava, nincs képviselote; ellenben a panaszlott állam teljes fegyverzettel vonulhat fel a kérvényezők ellen. Ezért a kérvény sorsáról nem mondhatunk előre semmi bizonyosat. Ami egyedüli fegyverzetünk ügyünk igazsága. És ennek az igazságnak az erkölcsi világrend törvényei szerint végül isdiadalmaskodni kell. Ezért bízó hittel vártuk a döntést, mely erős meggyőződésünk szerint ránk nézve csak kedvező lehet.

De a kérdés nem került az őszi ülésszak elé. A kiküldöttek hazajöttek Genfből. Valaminek azonban közben történnie kellett, mert Angelescu, aki azelőtt teljesen elzárkozott minden tárgyalás és módosítás elől, most egyszerre hajlandónak mutatkozott a tárgyalások újból való felvételére.

Az egyházak kiküldöttei november első napjaiban megjelentek tehát Bukarestben és hosszú napokig tartó tárgyalásokat folytattak, melyek után a lapok jelentékeny módosításokról és engedményekről hoztak értesítéseket. De hogy miben állottak az engedmények, azt sokáig nem lehetett tudni, mert a kiküldöttek Angelescu kívánságára begombolkoztak és nem nyilatkoztak.

Mikor aztán a miniszter a törvényjavaslatot a parlament elé terjesztette, akkor a lapok is közzétették a híres 19 pontba foglalt „engedményeket.”

Most az egyházak főhatóságai ismét megvizsgálták az „engedményeket” s lényegében a következő határozatokat hozták:

Helyeslőleg vették tudomásul, hogy újabb kísérletet indítottak meg az eltérő álláspontok kiegyenlítésére. Jóleső érzéssel állapították meg, hogy a tárgyalások *egynéhány nem jelentéktelen módosításra nyujtanak kilátást, melyeknek érvényesítését jó reménységgel várják.* Másfelől azonban szomoruan állapítják meg, hogy ezek keresztülvitele mellett is még mindig fennmaradnak azok a nagy elvi differenciák, melyek a törvényjavaslat rendelkezései s a vallási kisebbségek egyházait részint el nem törölhető történelmi jogon, részint a békeszerződések tételes joga alapján megillető jogok között fennállanak.

Hiányzik ugyanis a következők biztosítása:

a) korlátlan iskolatartási jogunknak, iskoláink autonóm hatáskörünkben való igazgatási és felügyeleti jogunknak biztosítása.

b) Nyelvünk szabad használatának joga akként, hogy a tanyelvet az iskolafenntartó állapítja meg és hogy csak a román nyelvet és irodalmat legyünk kötelesek román nyelven tanítani, más tantárgyat nem, az elemi iskola legfeljebb csak a harmadik osztálytól legyen köteles a román nyelvet tanítani.

c) Megfelelő államsegély biztosítása.

d) Az állami főfelügyelet rendőri zaklatás jellegének kiküszöbölése.

e) A miniszter külön működési engedélyezési sorozatának elejtése.

f) Senki a maga hitvallásos iskolájától semmi címen ne legyen elzárható; ilyen nemléteben ne legyen elzárható más hitvallásu magyar tanyelvű iskolától.

g) Azok az állampolgárok, kik saját hitvallásu iskoláik fenntartási terheit állandóan hordozzák, ne legyenek kötelezhetők arra, hogy más iskolák építéséhez és fenntartásához hozzájáruljanak.

Ezek alapján megállapítván, hogy a csekélyszámú örvendetes változtatási kilátások mellett is fennmaradó súlyos sérelmek lehetlenné teszik, hogy e javaslatot mint törvényt megnyugvással fogadhassák, kifejezik reményüket, hogy a közoktatásügyi miniszter úr a tárgyalások további folytatására módot adva, elvi kívánságaink honorálásával az ohajtott megnyugtatást létrehozza. A legkívánatosabb az volna, hogy a felekezeti iskolákról teljesen külön törvény alkottassák. Az egyházi főhatóságok mindaddig nem lesznek abban a helyzetben, hogy megnyugvásuk tekintetében végleges határozatot hozhassanak, míg nem látják, hogy a kilátásba helyezett változtatások s e határozatban is kifejezett kívánságok miképpen honoráltatnak a hozandó törvényben, valamint annak végrehajtási utasításában.

Az egyházak bizalmatlansága, amint látni fogjuk, teljesen megokolt volt; reménye aziránt, hogy Angelescu a tárgyalások továbbfolytatására az elvi differenciák kiküszöbölése céljából alkalmat ad, teljesen hiábavaló.

A parlament a törvényjavaslatot gyors tempóban letárgyalta s a Monitorul Oficial dec. 22-én közzétette a törvény szentesített szövegét. E szöveg átolvasása után megdöbbenéssel vesszük észre: nemcsak hogy nincsenek belőle eltüntetve az eredeti javaslat és az egyházak által kifejtett álláspont közötti elvi differenciák, hanem még azok az „engedmé-

nyek“ sem kerültek bele, melyeknek keresztülvitelére a miniszter és a törvényjavaslat képviselőházi előadója, Gârboviceanu, ismételten élő szóval és írásban elkötelezték magukat. Gyárfás Elemér, aki a tárgyalásokon elejétől végig jelen volt s azokról magának hiteles írásbeli feljegyzéseket csinált, a Keleti Ujság január 3. számában „Az iskolatörvény szentesített szövege“ címen pontról pontra kíséri a törvényjavaslatot, a tárgyalások folyamát s a szentesített szöveget és kimutatja, hogy mennyiben váltották be ígéreteiket. „Az eredmény megdöbbentően és felháborítóan szomorú.“

A javaslat 6. §-a szerint a közhatóságok minden iskolával közvetlenül leveleznek. A tárgyalásokon ezt a szakaszt így módosították: „az összes elvi jelentőségű rendelkezéseket a miniszter és közegei az iskolákkal ezeknek illetékes fenntartói útján fogják közölni“, mihez Angelescu még sajátkezűleg fűzte hozzá a következő magyarázó toldást: „csupán az informatív jellegű levelezés fog közvetlenül az illető iskola gondnokságával folyni.“ Ez a módosítás Majláth püspök, Hans Ottó Róth, Kräuter és Hedrich képviselők jelenlétében történt. És mégis a törvény szentesített szövege ez: „Az elvi jelentőségű rendelkezéseket a miniszter és közegei közölni fogják úgy az iskola fenntartóival, mint közvetlenül magukkal az iskolákkal“. Ez a törvény-szakasz illuzóriussá teszi a fenntartónak minden befolyását, minthogy a miniszter, inspektorok és revizorok a főhatóság megkerülésével rendeleteket adhatnak ki az iskoláknak.

A 35. §-ba felvették, hogy az iskola tannyelvét a fenntartó állapítja meg és törölték azt, hogy a zsidó tanulók oktatási nyelve csak a román lehet. Ennél a pontnál a miniszter és előadó „súlyos szószegést“ követett el. Az eredeti szöveg azt mondja, hogy felvehetők más vallású, de azonos anyanyelvű tanulók is, ami a zsidókra vonatkozó abszurd kikötés törlése után azt jelenti, hogy zsidóvallású, de magyar anyanyelvű tanulók is felvehetők. A katolikusok ragaszkodtak ahhoz az elvi állásponthoz, hogy saját felekezeti iskolájából senkit netalán eltérő anyanyelvű miatt kizárni ne lehessen, mert híveik között más anyanyelvűek is vannak. A miniszter hosszú vonakodás után elfogadta ezt az álláspontot és sajátkezűleg jegyezte be azt a módosítást, hogy „felvehetők azok a tanulók, kiknek azonos az anyanyelvük, vagy ugyanazon vallásfelekezethez tartoznak.“ „Ez a betoldás a szentesített szövegből hiányzik s ez a szó-

vegezés eldönti Erdély katolikusainak a törvényre vonatkozó állásfoglalását.”

Azokat a felekezeti iskolákat, melyekben szerzetesrendekhez tartozó személyek tanítanak, ha a püspöktől vagy egyházközségektől függő viszonyban vannak, a felekezeti iskolák kategóriájába vették a tárgyalások során, ami némileg megnyugtatta volna a katolikusokat, de ez a betoldás a szentesített szövegből egyszerűen hiányzik. Még több ilyen eltérés van a 19 pont és a törvény szövege között s ezért Gyárfás „a nyilvánosság színe előtt megállapítja, hogy Angelescu miniszter és Gârboviceanu előadó, kik a november 6. jegyzőkönyvben írásban s azután ismételten szóbelileg elkötelezték magukat a 19 pontnak a törvénybe való felvételére s az ellentétes rendelkezések elhagyására, több ránk nézve elsőrendűen fontos rendelkezést illetően nem teljesítették nekünk tett ígéretüket.”

Majláth püspök további hét pontjából egyetlen sor sem került bele a törvénybe.

Angelescu az engedményeket tartalmazó jegyzőkönyvet sietve elküldötte Genfbe azzal a jelentéssel, hogy most már minden rendben van, az egyházak boldogak, meg vannak elégedve a törvénnyel. Ám Genfnek a szemét nem lehet bekötni. Nem kell egyebet tennie, mint szembeállítania a 19 pontot tartalmazó jegyzőkönyvet és a törvény szentesített szövegét s azonnal látni fogja minden kommentár nélkül a kettő közötti nagy eltéréseket.

A törvény most már szentesítve van. Egyelőre nem tehetünk egyebet, mint várjuk a végrehajtási utasítást,* amely, ha jóakarattal fogják megalkotni, itt-amott a törvény szigorán némileg enyhíthetne. De e tekintetben sincs reményünk. Nincs reményünk azért, mert a törvény-előkészítők lelkéből hiányzik a kisebbségek nemzeti élete és kultúrája iránt minden jóindulat és az a fensőbbes és magasabbra tekintő szellemiség, amely minden erkölcsi érték iránt tiszteletet érez és megbecsülést mutat. Hiányzik belőlük a bizalom és a jóindulat s ennek hiányában bármit alkotnak, rossz lesz annak az alkotásnak a lelke. Jorga a törvényjavaslat tárgyalása alkalmával teljes joggal mondhatta Angelescunak, hogy „Erdélyt a felekezeti oktatás éllette s ennek az oktatásnak akkora a felsőbbesége, ameny-

* A végrehajtási utasítás március hóban megjelent, de át tanulmányozására elegendő időnk nem lévén, egy más alkalommal fogunk vele foglalkozni

nyit az ön összes inspektorai együttvéve sem tudnak adni az oktatásnak... Nem engedhető meg, hogy hozzányuljatok ahhoz a jó szellemhez, melyet a felekezeti iskolák képviselnek. Nem az a megoldás, hogy a felekezeti iskolákat államiakkal helyettesítik... Nem láthatjuk másképen ezt a kérdést, *mert tiszteletet érzünk az erkölcsi értékekkel szemben.*“ Nos, ez a tisztelet hiányzik a közoktatásügy vezetői lelkéből és még valami: a bizalom és a jóakarát, ami nélkül lehet törvényeket alkotni, de ezek nem fogják a lelkeket megnyugtanni s az ország közállapotainak konszolidációját szolgálni.

Dr. Gál Kelemen.